

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Ahmet B. ERCİLASUN
Bilâl N. ŞİMŞİR
Adnan ARDAĞI
Nevzat GÖZAYDIN
Semih SERGEN
Şeref TAŞLIOVA
Ş. H. AKALIN
Abdullah AKAY
Ali YILDIZ
Bilge ERCİLASUN

Otkir HAŞİMOV
Emine GÜR SOY-NASKALI
Aytek AYDEMİR
Mustafa ÖZBALCI
Mehmet KILIÇ
Melih ERÇİN
Mehmet KARA
Murat KÜÇÜK
Özlem AKANT
Abdülkadir GÜLER

SAYI: 518 • ŞUBAT 1995

YIRMİNCİ YÜZYIL TÜRKMEN HALK ŞAİRLERİ

MEHMET KARA

Bu yazımızda, yirminci yüzyılda yetişmiş Türkmen halk şairlerini tanıtmak istiyoruz. Buna geçmeden önce Türkmen halk şiiriyle ilgili kısa bilgi verelim.

Türkmen halk şiiri, iki ana kola ayrılır. Birinci kola "hüvdüler", "toy aydımları", "saanavaaçlar", "yaaremezaanlar" girer. Bunlardan hüvdüler, çocuğu sakınleştirmek, uyutmak amacıyla söylenen ninnilerdir. Toy aydımları, düğünlerde erkekler tarafından söylenen türkülerdir. Saanavaaçlar, çocuk oyunlarına mahsustur. Yaaremezaanlar ise, Ramazan ayının on beşinci gecesi, belli bir merasimle söylenen şiirlerdir.

Görüldüğü gibi bu tür halk şiirleriyle belirli gün ve gecelere ait gelenek görenekler arasında sıkı bir ilişki vardır.

Halk şiirinin ikinci kolunun geleneklerle doğrudan doğruya bir ilişkisi yoktur. Bu sebeple onlar, istenilen yer ve zamanda söylenilebilir. Bunların en yaygını ise "aydım" adı verilen ve düğünlerde söylenenlerin dışında kalan halk türküleridir. Asıl kaynağı Türkmen halk destanları olan türkülerin de çok değişik türleri bulunmaktadır.¹ Ancak asıl konumuz bu olmadığı için ayrıntıya girmek istemiyoruz.

Türkülerin halk arasında yayılmasında ve duygu yönünden daha zengin bir öze kavuşmasında "bağşı" adı verilen Türkmen ozanlarının büyük emeği geçmiştir. Bu ozanlar, sadece halk türkülerini söylemekle kalmayıp Mah-tumkulu başta olmak üzere birçok klâsik Türkmen şairinin şiirlerini de türküleştirmişler ve bir bakıma yeni nesli eski zengin kültürle beslemede önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Türkmen klâsik şairleri, halk edebiyatı ürünlerinden epeyce faydalanmışlardır. Şairlerin çoğu, hem klâsik şiire hem de halk şiiri çizgisine

1. Veliyev, Baba, *Türkmen Halk Poeziyası*, Türkmenistan İlimlar Akademiyası, Aşgabat 1983, s. 13.

uygun eserler yazmışlardır. Bu sebeple kaynaklarda 20. yüzyıl öncesinin Türkmen şiirine tek terimle "Klâsik Türkmen Şiiri" denilmektedir. Burada çok somut bir örnek vermek istiyoruz. Bizim anladığımız anlamda bir klâsik şair olan Mollanepes, "Zöhre Tahir" (Tahir ile Zühre) adlı bir aşk hikâyesi yazmıştır. Oysa bizde bu tür aşk hikâyelerini halk şairleri söylemiştir.

Neticede bu ortak çizgi şairlerin eserlerini besleyerek yirminci yüzyıl başlarına kadar uzanmıştır. Yüzyılın başında Suhan Övezberdi-Körmolla başta olmak üzere halk şairleri, düğünlerde, ziyafetlerde ve şölenlerde sadece kendi şiirlerini okumakla kalmamışlar, aynı zamanda Türkmen edebî mirasından faydalanarak bu mirasın örneklerini halk arasında yaymada önemli bir görevi yerine getirmişlerdir.

Ekim devriminden sonra bu şairler susturulmuş, yeni ideolojinin bayraklaştırılmasına ve devrim öncesi Türkmen hayatının yerilmesine katkıda bulunmaya zorlanmışlardır.

Şimdi bu kısa girişten sonra yirminci yüzyılda yetişmiş Türkmen halk şairlerini değişik yönleriyle tanıyalım:

1. Nuri Annağılıç² (1911-1958)

1911 yılında Sarağt'ta doğmuştur. Köy okuluna devam ettiği sırada, hocasına yazdığı bir şiir yüzünden okuldan kovulur. İmkânsızlıktan dolayı çok değişik işlerde çalışır. Tam okumaya fırsat bulmuşken müzmin bir hastalığa yakalanır. Bunun üzerine kendini okumaya verir. Türkmen klâsik şairlerinden ve sözlü edebiyat ürünlerinden bulabildiklerini okur. Bir taraftan kendisi de şiir söylemeye/yazmaya başlar.

Sonraları şiirleri halk tarafından beğenilir ve tanınmış Türkmen halk şairleri arasındaki yerini alır. O da diğer şairler gibi değişik temalarda şiirler ortaya koymuştur.

Annağılıç'ın başlıca eserleri şunlardır: *Şaahuriñ Cooşgunı* (Şairin Coşkusu, 1942), *Goşğular Yığındısı* (Şiirler Öbeği, 1947), *Saylanan Eserler* (Seçme Şiirler, 1951), *Goşğular* (Şiirler, 1954), *Goşğular* (Şiirler, 1957).

Nuri Annağılıç, 1958 yılında ölmüştür.

2. Şairlerin soyadının alfabetik sırası dikkate alınmıştır.

2. Durdı Gılıç (1886-1950)

1886'da Tağta'da dünyaya gelir. İki yaşındayken gözlerini kaybeder. Dış dünyanın güzelliklerini görmekten mahrum kalan küçük Durdı, yaşlıların sohbetlerini ve anlattıkları rivayetleri can kulağıyla dinleyerek büyür. Kazandığı birikim ve şahsî durumu onu şiire yöneltir.

Durdı Gılıç, yirmi beş yaşına geldiği zaman, bir gözü, gideceği yeri seçer hâle gelir. Bu yıllar, aynı zamanda onun şair olarak yavaş yavaş tanınmaya başladığı yıllardır.

Şair, yaklaşık 1912 yılında Köneürgeç taraflarında kendini tanıtan ozan Gacar ile yakın arkadaşlık kurar. Gacar'ın, Durdı Gılıç'ın şiirlerini türkü olarak söylemesi, onun halk arasında daha fazla tanınmasını sağlar.

Durdı Gılıç'ın ilk şiirleri, kadınlarla ilgilidir. O da diğer halk şairlerinin yaptığı gibi, bazı şiirlerinden önce bir hikâyeye yer vermiştir. Burada daha çok şiirin ortaya çıkış sebebiyle ilgili bilgiler verilmektedir.

Şair, sonraları Aşkabat'ta yaşamaya başlar ve şiirler söyleyerek âşıklık geleneğini sürdürür. Ancak bu yıllarda yeni ideolojinin iyice tesiri altındadır. Zaman zaman Mollamurt'la görüşürler ve atışmalarda bulunurlar.

1930'lu yıllarda Türkmen radyosunda şiirlerini okumaya başlayan ve daha sonra bütün Türkmenistan'da tanınan Durdı Gılıç, 1950 yılında ölmüştür.

3. Ata Köpek Merğen (1898- ?)³

1898 yılında Marı'da doğar. Babası, eski yazıyı okuyup yazmasını bilen bir kimsedir ve Türkmen edebiyatının iyi örneklerine, sözlü edebiyat ürünlerine vakıftır.

Bu bilgili insan, oğlunu kendisi biraz yetiştirdikten sonra okula gönderir. Ata Köpek Merğen, burada Türkmen klâsik şairlerinin şiirlerini ve Türkmen destanlarını okumuştur.

Merğen, devrimden sonra öğretmenlik kurslarına katılır ve öğretmen olarak birçok yerde görev yapar.

3. Ulaşabildiğimiz eserlerde şairin hayatta olup olmadığıyla ilgili bir kayda rastlayamadık. Türkiye'de bulunan öğretim üyeleriyle yaptığımız görüşmelerde öldüğünü söylediler, ancak ölüm yılını hatırlayamadılar (M.K.).

Yavaş yavaş şair olarak tanınmaya başlar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında artık o, tanınmış bir Türkmen halk şairidir.

Türkmenistan yayın evi, Ata Köpek Merğen'in şu kitaplarını yayımlamıştır: *Yürek Depreği* (Yürek Davulu, 1948), *Goşgular* (Şiirler, 1956), *Saylanan Eserler* (Seçme Şiirler, 1960), *Poemalar ve Goşgular* (Manzumeler ve Şiirler, 1962), *Meniň Mekdebim* (Benim Okulum, 1973).

4. Mollamurt (1885-1930)

1885'te doğar. Asıl adı "Allaberen"dir. Babasının ölmesiyle birlikte okumakta olduğu köy okulunu bırakır. Ailesinin geçimini temin etmek artık onun vazifesidir.

Fırsat buldukça Mahtumkulu, Kemine, Şeydayi gibi Türkmen klâsik şairlerinin şiirlerini ve Türkmen destanlarını okur.

Sohbeti çok seven Mollamurt hakkında Berdi Kerbabayev şöyle der: "O, sohbet ehli bir insandı. Konuşmayı ilgiyle dinlerdi. Kalın bıyıklarını okşayarak bütün dikkatini muhatabına yöneltir ve onun ağzından çıkan sözlerin hepsini yutacak gibi olurdu."⁴

Yine Kerbabayev'in belirttiğine göre onun hafızası, tarihî olaylar ve sözlü edebiyat ürünü rivayetlerle doluymuş.

Allaberen'in "Mollamurt" adını alması şöyle olur: Ekim devriminden önceki yıllarda Türkmenler, hocalık yapanların dışında, çok bilgili kimselere de "molla" derlermiş. Allaberen, bilgili bir kişi olduğu için ona önce "Molla Allaberen" demişler, daha sonra ise kalın bıyıklarından dolayı "molla" kelimesine bir de "murt" eklemişler ve adı "Mollamurt" olmuştur. "Murt", Türkmencede bıyık demektir.

Mollamurt, 1915 yılında "Emir ile Zerli" adlı halk hikâyesini meydana getirir. Bu, bizdeki "Kerem ile Aslı" vb. halk hikâyeleri gibidir.

Devrim sonrasında *Türkmenistan* gazetesinde, *Tokmak* ve *Tääze Ooba* (Yeni Köy) gibi dergilerde şiirleri yayımlanır. Şiirlerinde yer alan başlıca temalar, kadın serbestliği, eski Türkmen hayatı, köy hayatı, çiftçilik, eğitim öğretim, parti, devrim ve kapitalistlere sataşmadır.

⁴ Türkmenistan İlimler Akademiyası, *Türkmen (Sovyet) Edebiyatının Taaruhu*. IV. Cilt, Aşgabat 1979, s. 77.

Örnek olarak "Türkmen Gızı" (Türkmen Kızı, 1926) ve "Gızları Okadaliñ" (Kızları Okutalım, 1929) adlı şiirlerinde kadınların okutulmasını ister. "Dünyää Maayadaarı" (Dünya Kapitalisti, 1929) şiiri ise, adından da anlaşılacağı gibi kapitalistlerle ilgilidir. "Yook Bol, Kööne Aadat" (Yok Ol Eski Âdet, 1927) şiirleriyle de eski Türkmen hayatını yerer. Şairin bu konuda devrimin fazla etkisinde kaldığını aşağıdaki iki mısraından anlamaktayız:

Kööne dünyää garalıpdır kömürden
Nesiibääni gözle tääze ömürden⁵
(Eski dünya kararmıştır kömürden
Kısmeti gözle yeni ömürden.)

Aman Kekilov'un "genç fikirli yaşlı" diye nitelendirdiği Mollamurt, 1930 yılında ölmüştür.

5. Ata Salih (1908-1964)

On bir yaşında şiir söylemeye başlayan Ata Salih, önce Marı çevresinde sesini duyurur. Sonraları ünü artar ve bütün Türkmenistan'da tanınır.

1908'de Marı'da doğmuştur. Bir hastalığa yakalanarak çocuk yaşta gözlerini kaybeder. Şiire ilgi duyması ve bunda başarı göstermesi, onun için büyük bir teselli kaynağı olmuştur:

Ovaazım yayradı azaat iillere,
Şaahırlık käärime başlaalım bääri.
Bilbil bolup gondum gızıl güllere,
Şaahırlık käärime başlaalım bääri
(Sesim yayıldı özgür ellere,
Şairlik işine başlayalı beri.
Bülbül olup kondum kızıl güllere,
Şairlik işine başlayalı beri.)

Ata Salih'in şiirleri, önce 1939 yılında *Goşğular Yığındısı* (Şiirler Öbeği); daha sonra ise, *Saylanan Eserler* (Seçme Şiirler, 1951) adıyla neşredilir.

Değişen hayat ve zaman şartları doğrultusunda şiirler meydana getiren şair, 1964 yılında ölmüştür.

5. Türkmenistan İlimlar Akademiyası, a.g.e., IV. Cilt, s. 77.

6. Türkmenistan İlimlar Akademiyası, a.g.e., V. Cilt, Birinci Kitaap, Aşğabat 1980, s. 158.

6. Bayram Şahır (1871-1948)

1871'de Balkan dağı yakınlarında doğmuş bir yörük çocuğudur. Küçüklüğünde Hekimalı adında birisinin mallarına bakar ve hizmetinde bulunur. Geçim telâşы yüzünden okula gidememiştir. Ancak hafızası zengin halk edebiyatı mahsulleriyle doludur. Dost toplantılarında, Türkmen ve Kazak halk edebiyatı ürünlerinden örnekler anlatarak dostlarının hoşça vakit geçirmelerini sağlar. Bu, bir bakıma gelenekle insanları, özellikle genç nesli bütünleştirir.

Bayram Şahır, şiir söylemeye on beş yaşına geldiğinde başlamıştır. Bazı şiirleri atışma şeklindedir. Bazılarıysa muamma türündedir: "Nedir", "Durupdır" (Durmuştur) vb. gibi. "Perii" (Peri) ve "Gözelim" (Güzelim) ise, aşk şiirlerine örnektir.

Bayram Şahır, 1948 yılında ölmüştür.

KAYNAKLAR

1. Yusuf AZMUN, "Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında". *Reşit Rahmeti Arat Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s. 32-84.
2. Mehmet KARA, "Türkmen Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, İkinci Baskı, Üçüncü Cilt, Ankara 1992, s. 669-683.
3. V. G. ŞÇERBİNİN, *Rusça-Türkçe Sözlük*, Moskova 1989.
4. Türkmenistan İlimler Akademiyası, *Türkmen (Sovyet) Edebiyatınınin Taaruhı*, Aşğabat, I. ve II. Ciltler 1975, III. Cilt 1977, IV. Cilt 1979, V. Cilt Birinci Kitaap 1980, V. Cilt İkinci Kitaap 1981, VI. Cilt Birinci Kitaap 1982, VI. Cilt İkinci Kitaap 1984.
5. ———— *Türkmençe-Rusça Sözlük*, Moskova 1968.
6. ———— *Türkmen Dilininin Sözlüğü*, Aşğabat 1962.
7. Baba VELİYEV, *Türkmen Halk Poeziyası*, Türkmenistan İlimler Akademiyası, Aşğabat 1983.